

**Ústav etnológie
a sociálnej antropológie**
Slovenskej akadémie vied

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 39

Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku

Editori:

Mgr. Ľubica Voľanská, PhD., Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV, Bratislava
Mgr. Adam Wiesner, PhD., Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV, Bratislava

Recenzenti:

Mgr. Barbara Láštiová, PhD., Ústav výskumu
sociálnej komunikácie SAV, Bratislava
Doc. PhDr. Daniel Drápala, PhD., Ústav evropské etnologie,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Autori:

© Mgr. Vladimír Bahna, PhD., Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2019
© Mgr. Ľubica Voľanská, PhD., Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2019
© Mgr. Adam Wiesner, PhD., Ústav etnológie
a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2019

Návrh obálky, dizajn a príprava do tlače:

© Lívia Lörinczová

Jazyková korektúra:

doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Dagmar Benovičová
a Ruth Zorvan, B. A.

Preklad anglického resumé:

Mgr. Judita Takáčová

© Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2019
© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019

Vydanie tejto monografie finančne podporil projekt VEGA č. 2/0050/16 Aplikácie
inovatívnych prístupov v etnológii/sociálnej antropológii na Slovensku.

ISBN 978-80-224-1789-1

Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku

Ľubica Voľanská · Adam Wiesner
(eds.)

OBSAH

NOVÉ PŘÍSTUPY V ETNOLÓGII A SOCIÁLNEJ ANTROPOLÓGII NA SLOVENSKU

Vladimír Bahna · Ľubica Voľanská · Adam Wiesner..... 9

EXPERIMENT

V ANTROPOLÓGII Vladimír Bahna27

ORGANIZAČNÁ ANTROPOLÓGIA

**AKO METÓDA PRI VÝSKUME NEHMOTNÉHO
KULTÚRNEHO DEDIČSTVA?** Ľubica Voľanská70

OD PSANÍ O SOBĚ KE SPOLUPRÁCI

**REFLEXIVNÍ PSANÍ A SPOLUPRACUJÍCÍ PŘÍSTUP V TERAPII
A (AUTO)ETNOGRAFII** Adam Wiesner 109

AUTORI..... 144

AUTHORS.....147

NEW APPROACHES IN ETHNOLOGY AND SOCIAL

ANTHROPOLOGY IN SLOVAKIA

Vladimír Bahna · Ľubica Voľanská · Adam Wiesner..... 151

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 169

Od psaní o sobě ke spolupráci

Reflexivní psaní a spolupracující
přístup v terapii a (auto)etnografii

Adam Wiesner

Když jsem nastupoval k bakalářskému studiu humanitních studií na Univerzitě Karlově v Praze, vzpomínám si, že nám tehdejší proděkan fakulty sděloval na úvodním semináři důležitou informaci: „Během prvních tří let, která tu s námi strávíte, vás chceme naučit jen tyto dvě základní věci: číst a psát.“ Nikdy jindy v životě pro mne čtení a psaní nebylo tak náročné jako během prvních let mého studia vysoké školy. Byli jsme doslova zavaleni desítkami filozofických esejů, které byly převážně fenomenologicky a postmoderně orientované. Učili nás, jak správně napsat konspekt a jaký je rozdíl mezi ním, interpretací a referátem. Když došlo na psaní bakalářské práce, nebyl jsem si vůbec jistý, jestli jsem skutečně dosáhl toho, co si náš pan proděkan přál. O tom, že jsem se naučil číst, jsem nepochyboval. Znalosti jsem musel během tří let prokázat během mnoha testů a zkoušek. Psaní však pro mne vždy byla výzva.

Většina následujících diplomních seminářů, jež jsem v rámci svého studia absolvoval, nás vedla klasickým analytickým směrem, který jako by byl v rámci sociálních věd považovaný za jediný možný. Dostával jsem mnoho informací o tom, jak by měla vypadat správná struktura závěrečné práce a jaký by měla mít rozsah. O tom, jakým žánrem psát a jak správně volit slova, jsem se však dozvídal jen v náznacích. Nemožu upřít našim školitelkám a školitelům snahu předat nám

určité vzory, které sami považovali za vhodné a vyhovující. Přesto však musím souhlasit s názorem Arthura Bochnera, že mnohem častěji, než abychom se v rámci studia společenských věd skutečně učili jak psát, předpokládá se, že je to něco automaticky daného. Něco, co jsme se již měli naučit během předchozího studia našeho jazyka, anebo – ještě častěji – pochytit od našich kolegyn a kolegů jako desítky let předávaný a nezpochybnitelný úzus. Společně s tímto územ nám mělo být předáno i nepsané pravidlo, že snažit se jej vědomě překročit není radno (Bochner, Ellis, 2016: 77). Měli bychom se držet převládajícího, tzv. realistického stylu psaní (Van Maanen, 2011) a tím prokázat naši znalost akademických pravidel: tj. psát neutrálně, co nejméně o sobě samém, snažit se držet pozorovatelných jevů a k tomu volit ideálně popisný a interpretační styl bez poetických obrátů a metafor. To však pro mnohé z nás znamená psát stylem, který nám není vlastní a který je ochuzen o mnoho aspektů jazyka, jež běžně používáme.

Rád bych hned na úvod upřesnil, že mým záměrem zde není kritizovat zmíněný realistický styl psaní, jenž je v rámci sociálně vědního diskurzu nejpoužívanější a jehož cílem je zejména důraz na analýzu a interpretaci empirických dat. Tento styl má svá opodstatnění a není náhoda, že v rámci našeho diskurzu převládá. Sám jsem jej úspěšně použil i ve zmíněné bakalářské práci, pro niž byl jako stvořený – jednalo se o teoretickou analýzu a interpretaci textů. Zároveň však musím dodat, že mi tento – realistický – styl psaní, který se snaží o neutralitu odstupem, nikdy nebyl vlastní. Jeho znalost jsem musel získat praxí na základě mnoha revizí vlastních textů, jež byly vyžádány posudky a připomínkami mých školitelů a školitelů.

S postmoderními styly psaní a autoetnografií jsem se seznámil až o mnoho let později. Ačkoliv jsem díky studiu

antropologie věděl, že si náš obor během minulého století prošel obdobím literárního obratu a krizí reprezentace¹ (Clifford, 1986; Denzin, 1997), jež navždy ovlivnily jeho budoucí vývoj, v rámci studia jsem nedostal mnoho příležitostí, jak výše zmíněný realistický úzus nahradit. Skutečností ovšem zůstává, že právě v antropologii uplatňované etnografické esejistice nemůžeme historicky upřít mnohdy až umělecký beletristický nádech.² Dovolím si zde tvrdit, že udělat knihu čtivou není otázka vědy, jedná se o jistý druh umění. Jako každé umění, i psaní vyžaduje znalost a praxi. O skvělých jazzových umělcích je známo, že než získali schopnost se svými hudebními nástroji volně improvizovat, museli projít tvrdou školou. Rodinná terapeutka Michele Weiner-Davis rovněž hovoří o „umění terapie“ a schopnosti „hrát s citem“. Muse-la jej léta nacvičovat, než byla „schopná těžit ze své rozsáhlé zkušenosti a díky ní improvizovat“ (Kottler, Carlson, 2006: 197). I umění psát má jistá pravidla, která si lze důkladnou praxí osvojit. Zároveň však, tak jako každé umění, v sobě zahrnuje i jistý prvek spontaneity, radosti, intuice a daru, které každému z nás umožňují vytvořit a používat vlastní osobitý styl, jenž se pro nás postupně stane jedinečným.

¹ Jak vysvětluje Norman Denzin, krize reprezentace je spojená s kritickým poststrukturalismem, jenž zpochybnil předpoklad tradiční etnografie, že její metody mohou objektivně zachytit žitou zkušenost. Naopak postmoderní myšlení přichází s tezí, která upírá jazyku a řeči vlastnosti neutrálního média schopného zkušenost reflektovat, neboť význam je neustále „v pohybu“, tj. měněn a (znovu)vytvářen (Denzin, 1997: 5).

² James Clifford v úvodu dnes již legendárního díla *Writing Culture* (1986) zmiňuje mezi známými antropology a antropoložkami, již se vědomě věnovali literární teorii i praxi, například tato jména: Clifford Geertz, Victor Turner, Mary Douglas, Claude Lévi-Strauss, Jean Duvignaud anebo Edmund Leech. Dodává, že Ruth Benedict, Margaret Mead a Edward Sapir navíc sebe považovali nejen za odbornice a odborníky v oblasti antropologie, ale i za literární umělkyně a umělce (Clifford, 1986: 3).

V této kapitole bych se rád zaměřil na oblast reflexivního psaní a autoetnografie jakožto specifických metod a žánrů, jež jsou v rámci společenských věd považovány za okrajové, ačkoliv jejich popularita neustále roste. Jen v rámci samotné autoetnografie se během posledních dvaceti let conceptualizovaly další specifické přístupy. Kromě obecné skupiny autoetnografie tak rozeznáváme i například kritickou, interpretativní, evokující či spolupracující.³ Již to naznačuje, že ačkoliv se jedná o marginální metodologickou oblast, její aplikace – a tedy i užitečnost a potřeba – v akademickém prostředí napříč disciplínami neustále vzrůstá. V našem česko-slovenském prostředí se však stále jedná o žánr málo známý, v prostředí některých institucí a univerzit možná i způsob, jenž je pokládán za experimentální, a tudíž inovativní.

Jako první v této práci detailněji představím metodu reflexivního psaní na příkladu etnografického žánru, který nese název *Creative Analytical Processes* (dále v textu jako CAP, Richardson, St. Pierre, 2005). Tento přístup uchopuje psaní jako kreativní a zároveň analytický proces, jehož význam je se samotnou praxí psaní bezprostředně spjat. Jedná

3 V textu se věnuji autoetnografii v souvislosti s vlastní zkušeností, která zahrnuje pouze evokující a spolupracující přístup. Rád bych zde upozornil na skutečnost, že v rámci postmoderního přístupu neustále vznikají nové žánry a formáty psaní. Preferuji chápat autoetnografii a metodu reflexivního psaní (*writing as a method*, Richardson, St. Pierre, 2005, která zahrnuje například osobní narativ či CAP etnografii, o níž pojednává i tento text) jako postmoderní metodologickou praxi, v rámci níž není nutné vždy jedno od druhého definičně vymezit. Osobně považuji termín reflexivní psaní za širší oblast vycházející především z reflexivního obratu v antropologii (Rabinow, 1978; Ruby, 1982; Geertz, 1990) a akcentující reflexivitu jako hlavní nástroj etnografa. Autoetnografie je pojem, jehož význam se neustále proměňuje v souvislosti se vznikem nových narativních přístupů. Já jej vnímám jako konkrétní metodu zkoumání, která je zároveň žánrem spadajícím do širší oblasti reflexivního psaní. Více k tématu reflexivního psaní a autoetnografie viz Ellis, Bochner, 2000; Denshire, 2013.

se o postmoderní přístup ke kvalitativnímu zkoumání, v jehož centru stojí text. Jako takový sdílí mnoho podobností s postmoderním spolupracujícím přístupem v terapii⁴, v jehož centru stojí jazyk; a s narativní terapií, která je založena na analogii textu. Oba přístupy etnografického i terapeutického procesu ve svém textu do jisté míry srovnávám, nikoli komparativně, ale jako určité vzájemné paralely. Můj text tedy implicitně vychází z předpokladu, že tyto dva terény je možné zkoumat z pohledu vzájemných podobností a přesahů. Vzhledem k tomu, že se v rámci své profesní každodennosti pohybuji v obou zmíněných oblastech, se ve své reflexi dotýkám toho, jakým způsobem jsem se pokusil své rozdílné terény propojit skrze spolupracující a narativní přístup a co si z této zkušenosti odnáším do své další praxe.

V další části textu se věnuji evokující autoetnografii jakožto metodě a žánru. Pro přiblížení tohoto specifického způsobu psaní čtenářům a čtenářkám reflektuji v textu svou vlastní zkušenost s autoetnografií. Přes zamyšlení nad etickým rámcem psaní o sobě (a druhých) v etnografii a problematice zranitelnosti a (vlastních) hranic se v textu zaměřuji především na to, jakým způsobem jsem ji (napoprvé ne zcela úspěšně) aplikoval v souvislosti se spolupracujícím přístupem (*collaborative approach*), jenž je někdy nešťastně překládán jako přístup kolaborativní. Vzhledem k negativnímu konotátu slova kolaborativní v souvislosti s česko-slovenskou historií si v této práci dovoluji používat výhradně termín spolupracující.⁵ V rámci své

4 Jedná se o školu postmoderní spolupracující terapie (*collaborative therapy*), která se postupně etablovala v USA na Houston Galveston Institute během 80. let 20. století. Jejimi hlavními představiteli jsou Harlene Anderson a Harold A. Goolishian.

5 Anglické termíny *collaborative approach*, *collaborative therapy* a *collaborative autoethnography* proto překládám vždy jako spolupracující přístup, spolupracující terapie a spolupracující autoetnografie.

zkušenosti též poukážu na to, jakým způsobem je možné uplatnit spolupracující přístup v (auto)etnografickém reflexivním psaní v souvislosti s modelem krystalizace, a jakým způsobem lze v rámci těchto žánrů pracovat s často opomíjenými tzv. „emocionálními daty“ (St. Pierre, 1997), což může mít za následek terapeutický přesah procesu psaní.

Před bližším představením obou metod a žánrů etnografické eseistiky však nejprve na úvod přiblížím filosofický kontext, tj. jakým způsobem rozumím termínu postmoderna, z něhož v této práci vycházím. V návaznosti na to poukážu na hlavní rysy spolupracujícího přístupu v terapii, jehož praxe mne inspirovala k napsání tohoto textu, a jakým způsobem lze využít z terapie převzatý nástroj tzv. „pozice nevědění“ (Anderson, 2009: 115) v (auto)etnografickém psaní, (sebe)zkoumání a (sebe)objevování.

JAZYK A VÝZNAM Z POSTMODERNÍ PERSPEKTIVY: FILOSOFICKÝ KONTEXT

Postmoderní spolupracující přístup v terapii vychází z filosofického předpokladu, že „nemůžeme dospět k přímému poznání světa; můžeme jej poznat pouze skrze svoji zkušenost. Neustále interpretujeme své zkušenosti a neustále interpretujeme své interpretace. A výsledkem je, že poznání se rozvíjí a neustále se rozšiřuje“ (Anderson, 2009: 48). Nejčastější užití termínu postmoderna v sociálních vědách se vztahuje k objevům francouzských poststrukturalistů 70. let 20. století, kteří shodně poukazovali na skutečnost, že „jazyk, poznání, morálka a estetika neměly absolutní základy a že pravda a dobro byly relativní a podmíněné“ (Gibbins, Reimer, 1999: 13). Jean-François Lyotard definoval postmodernu jako

„nedůvěřivost vůči metanarativům“, která je nepochybně výsledkem pokroku ve vědách:

Narativní funkce ztrácí své funktoři, svého velkého hrdinu, svá velká nebezpečí, své velké cesty, svůj velký cíl. Je rozptýlena v oblacích narativních jazykových prvků – narativních, ale také denotativních, normativních, popisných a tak dále. (Lyotard, 2001: 166)

Z postmoderní perspektivy podle Lyotarda již žádný „velký příběh legitimace“ neexistuje (Lyotard, citováno dle Fraser, Nicholson, 1990: 22). Postmoderní myšlení je tedy jistým „typem sociálního kriticismu“, který vše „otevívá diskuzi, včetně postmodernismu samotného“ (Anderson, 2009: 48 – 49). Postmodernismus ovšem „automaticky neodmítá konvenční metody poznání jakožto nepravdivé či archaické. Tyto standardní metody se spíše otevírají zkoumání, zavádějí se nové metody a ty se pak také stávají předmětem kritiky“ (Richardson, St. Pierre, 2005: 961). My všichni se nyní nacházíme v době tzv. „postmodernistického klimatu“, které je charakteristické tím, že nabízí pluralitu přístupů jak poznávat a sdělovat informace (Ibid.). V rámci antropologie a v podstatě veškerých sociálních věd, stejně jako v rámci terapie se orientujeme především ve světě lidských „systém[ů] vytvářející[ch] jazyk a význam“ (Anderson, 2009: 24). Vztah mezi jazykem a věděním v rámci postmoderního myšlení je podle Harlene Anderson následující:

Jazyk je tvůrčí, vnáší pořádek a význam do našich životů a do našeho světa, funguje jako forma sociální spoluúčasti. Vědění je vztahové, je obsaženo v jazyce a v našich každodenních činnostech a je zároveň jazykem a našimi každodenními činnostmi utvářeno. (Ibid.)

Jazyk a vědění (a tedy i myšlení) jsou jednoznačně propojené a není možné jedno od druhého oddělit. Postmoderní terapie i etnografie se odehrává ve světě jazyka, ve světě konverzace (či mnoha vrstev konverzací). „Realita a význam, který připsujeme sami sobě a druhým lidem, zkušenostem a událostem našich životů, jsou interakční fenomény utvářené a prožívané v konverzaci a jednání (v jazyce), ve vztahu s druhými lidmi a sami se sebou“ (Anderson, 2009: 24). Postmoderní terapeutické směry a postmoderní myšlení v sociálních vědách mají společný filosofický základ a vývoj, vycházejí z filosofické hermeneutiky a sociálního konstruktivismu: „Mají společnou interpretativní perspektivu, která klade důraz na význam, význam jako konstruovaný, nikoli předem daný“ (Ibid.: 49). Ústředním bodem obou je jazyk a dekonstrukce konceptů, které dříve byly považovány za fixní (validita, metoda, identita, osobnost, aj.). Postmoderní přístup problematizuje tradiční způsoby zkoumání vycházející z moderního pojetí vědy, které podporovalo ideu, že existuje pozorovatelný význam věcí, který je možné zkoumat a interpretovat. Namísto otázky směřující na význam něčeho konkrétního postmoderní přístup pokládá otázky typu: „Jak se významy mění? Jak se některé významy objevují jako normativní a jiné jsou zastíněny nebo mizí? Co tyto procesy odhalují o tom, jak je konstituována moc a jak funguje?“ (Scott, 1988 citováno dle Richardson, St. Pierre, 2005: 969)

SPOLUPRACUJÍCÍ PŘÍSTUP V TERAPII A POZICE NEVĚDĚNÍ

V rámci spolupracujícího přístupu v terapii je jazyk ústředním bodem všeho. Terapeutický systém je jazykový systém, který se odehrává v konverzaci. Není hierarchický, cílem je vytvořit konverzační vztah, který je partnerský. Terapeut do

něj přichází s eminentním zájmem o klienta, o klientův jazyk a princip jeho práce spočívá v tom, že je odborníkem na proces, nikoli na obsah. Klienta považuje za „experta na sebe sama“ (Anderson, 2009: 68). V rámci takového terapeutického konverzačního systému pak vzniká, resp. vzájemně se vytváří prostředí, které umožňuje díky spolupráci v rámci konverzace vznik „nového poznání, porozumění [a] významů“ (Ibid.). Cílem spolupracující terapie tedy není léčit nemoc, anebo objevit a analyzovat příčiny vzniku určitého problému. Postmoderní přístupy odmítají možnost, že by byl problém vůbec objektivně poznatelný: „To, co se zdá být identifikovatelnou objektivní realitou – problémem – je pouze produkt popisů, produkt sociální konstrukce“ (Ibid.: 72). Takový postoj k problému jakožto k něčemu, co nelze oddělit od „konceptualizací pozorovatele“ (Ibid.), umožňuje dát vzniknout ne-hierarchickému vztahu, který podporuje tvořivou jazykovou výměnu, kde význam není objevený skrze odbornost terapeuta, ale je vzájemně vytvářen na základě partnerské konverzační výměny. Tato konverzace dále usnadňuje „proces společného tvoření a konstruování významu terapeutem a klientem vedoucí k novému příběhu, a tedy k nové síle jednání“ (Ibid.: 68). Z podobných principů vychází i narativní terapie, která vnesla do světa postmoderní terapie koncept *re-authoring*. Ten se váže k Foucaultovu pojetí konceptu moci a procesu zplnomocnění a lze jej volně chápat jako vědomé přepisování či převyprávění příběhu. Smyslem narativní praxe je totiž identifikovat dominantní narativy, které o sobě vyprávíme, vědomě do nich vstoupit, dekonstruovat je a začít vytvářet alternativní příběh, jenž více reflektuje naši žitou zkušenost (White, Epston, 1990).

Spolupracující a narativní terapie jsou ve shodě s feministickými a humanistickými přístupy v sociálních vědách, o kterých rovněž můžeme tvrdit, že se vytvářely v souvislosti

s postmoderním obratem. Cílem není pouze dělat výzkum a získat data o našich partnerech a partnerkách ve výzkumu, ale dělat to zároveň pro ně (Thompson, Bornat, 2017: 311). V rámci feministického výzkumu se od nás očekává, že jako výzkumnice a výzkumníci budujeme „spolupracující, vzájemné a přátelské vztahy důvěry s těmi, které studujeme“, a vážíme si vazeb, jež mezi námi a druhými vznikají (de Laine, 2000: 28). V ideálním případě náš výzkum získává aplikační a angažovaný charakter, kdy postupně mizí hierarchický vztah mezi námi a našimi respondenty, kteří se tak stávají partnery ve výzkumu. Podílením se na jeho různých aspektech tím spoluvytvářejí význam i samotný produkt. Postmoderní terapeutické přístupy vycházejí z předpokladu, že součástí konverzačního vztahu je nejen společná výměna, ale i proces naslouchání, jenž má na povahu konverzace stejně velký vliv jako řeč (Berg, Szabó, 2005: 10). Terapeut se nesnaží zaujmout postoj autority, ale naopak vědomě vstupuje do tzv. „pozice nevědění“ (Anderson, 2009: 115). Zaujmout tento přístup, jenž je často označován za projev upřímné zvědavosti, znamená umožnit účastnicím a účastníkům konverzace vstoupit do vztahu vzájemné spolupráce. Rozhovor tak více připomíná „mluvení s někým“ spíše než „mluvení k někomu“ (Anderson, 2009: 65). Anderson popisuje svoji zkušenost slovy:

Nevědění nás osvobodilo od potřeby být expertem na to, jak klienti mají žít své životy, jaké jsou nejlepší příběhy nebo jaká je ta správná otázka. Nepotřebovali jsme být odborníky na obsah. (Ibid.: 66)

Právě důsledné zaměření se na proces je jeden z rysů, jímž může postmoderní přístup v terapii inspirovat ostatní obory kvalitativního výzkumu. Ačkoliv je spolupracující a participativní přístup rozvíjen v rámci dialogického procesu i v ostatních

společenských vědách, v jeho centru stojí především otázka etického rámce a vztahu s respondenty. Postmoderní terapeutické směry zaměřují pozornost především na jazyk, samotný konverzační akt a narativní možnosti spoluvytváření.

PSANÍ JAKO KREATIVNĚ ANALYTICKÝ PROCES: METODA (SEBE) ZKOUMÁNÍ A (SEBE)OBJEVOVÁNÍ

Psaní jakožto metoda zkoumání je jedním z metodologických způsobů, jímž může výzkumník či výzkumnice porozumět nejen svému zkoumanému tématu, ale také sám sobě (Richardson, St. Pierre, 2005: 959). V textu *Writing: A Method of Inquiry* (2005) věnujícímu se této metodě zkoumání Laurel Richardson a Elizabeth St. Pierre vysvětlují aspekty kvalitativního psaní, jehož základem je text:

[...] kvalitativní práce nese svůj význam v celém textu.
[...] Kvalitativní výzkum není obsažen v jeho abstraktu.
Kvalitativní výzkum je třeba číst, nikoli skenovat; jeho význam spočívá v jeho čtení. (Ibid.: 960)

Richardson zmiňuje, že pravděpodobně jako ostatní studenti a studentky byla i ona vedena k tomu, aby nepsala dříve, než si je jistá, co chce říct. Tradiční úzus ji „svazoval a nudil“ kvůli svému důrazu na přesně stanovenou strukturu a připomínal jí „mechanický scientismus“, jenž v naší disciplíně od 19. století postupně zdomácněl. Jedná se tedy o „sociohistorický vynález“, který byl přenesen do oblasti kvalitativního zkoumání (Richardson, St. Pierre, 2005: 960). Tento mechanický způsob psaní má jak svá pozitiva, tak i svá negativa: „ubírá na sebe-důvěře začínajícím kvalitativním výzkumníkům a výzkumnicím“, jejichž zkušenost neodpovídá vyžadované technické

konzistentnosti převládajícího analytického úzu, a „podkopává dynamický kreativní proces“ (Ibid.). Transpersonální psycholožka Rosemarie Anderson v textu *Embodied Writing* (2001) o metodě zvané „vtělené psaní“, již vyvinula společně se svými studenty a studentkami z Institute of Transpersonal Psychology v rámci semináře o spiritualitě, podobně jako Laurel Richardson sdílí své pocity se zkušeností s převládajícím kartesiánským popisným žánrem. Tento vědecký reportující styl (*scientific report-writing*) se podle ní snaží dívat na věci s velkým odstupem, což ústí v jistý paradox exaktnosti a plochosti zároveň, pokud jde o „úplnou zkušenostní perspektivu těla“ (Anderson, 2001: 2). Opakem vtěleného psaní je tedy doslova psaní oddělené od těla (*disembodied*), které tak jen „udržuje objektovo-předmětové rozdvojení světa našich těl a světa, který obýváme“ (Ibid.).

Stejně jako spolupracující přístup v terapii, i psaní jako metoda zkoumání vycházejí z předpokladu, že „poznání a význam jsou produkty tvůrčího procesu a sociálního diskurzu [...] Nové možnosti se objevují prostřednictvím dialogu“ (Anderson, 2009: 68). V obou případech se jedná o užití jazyka – ať již v zmiňované konverzaci, nebo procesu psaní – tj. dialogu, který vede autor sám se sebou. Richardson a St. Pierre opírají svá tvrzení o důležitý argument, který je v podstatě základem postmoderního přístupu k jazyku:

Jazyk „neodráží“ sociální realitu, ale spíše produkuje význam a vytváří sociální realitu. [...] Porozumění jazyku jako soupeřících diskurzů – soupeřících způsobů předávání významu a organizování světa – činí jazyk dějištěm zkoumání a zápasu. (Richardson, St. Pierre, 2005: 961)

Takový postoj ke zkoumání umožňuje propojení kreativního a analytického aspektu, který Richardson nabízí v tzv. žánru CAP etnografie. Jedná se o žánr, v jehož rámci autor či autorka vždy nějak vědomě překračuje konvenční úzus psaní v sociálních vědách nebo se mu vzdaluje (Richardson, St. Pierre, 2005: 962). Aby mohl být text označen za CAP etnografii, měl by vždy splňovat tato čtyři kritéria: být významným přínosem v rámci oboru, mít estetickou hodnotu, mít emocionální anebo intelektuální dopad a využívat reflexivitu (Ibid.: 964). V rámci kreativního a analytického procesu psaní jsou podle autorek proces a produkt bezprostředně propojené (Ibid.: 962). Richardson a St. Pierre tak odkazují na definici reflexivity Jaye Rubyho z úvodu ke kolektivnímu dílu *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspective in Anthropology* (1982), jež se stalo stěžejním titulem souvisejícím s obdobím zvaným reflexivní obrat v antropologii. CAP etnografie je žánr, který v sobě spojuje kreativní a zároveň analytický proces, a tím umožňuje v rámci praxe psaní vznik nových významů a forem. Nově vzniklé formáty psaní, které jsou dnes součástí kvalitativního zkoumání jako „autoetnografie, fikce, poezie, drama, ..., psaní příběhů, ..., vrstvené texty“, ale například i alegorie, texty kombinované s vizualitou, hypertextovými odkazy aj. jsou de facto novými druhy kvalitativního psaní, které reflektují nejisté politicko-sociální uspořádání naší postmoderní doby (Richardson, St. Pierre, 2005: 962).

EVOKUJÍCÍ AUTOETNOGRAFIE: JAK PSÁT ETICKY S VĚDOMÍM VLASTNÍCH HRANIC?

Podle Leona Andersona a Bonnie Glass-Coffin v prostředí autorů a autorek, kteří tíhnou k autoetnografii, převládá názor, že „autoetnografické psaní je nejúspěšnější, pokud

je evokující, emocionálně přesvědčivé a mohou-li čtenáři cítit, jak je jejich život hluboce zasažen příběhy, které čtou“ (Anderson, Glass-Coffin, 2013: 75). Tento druh evokujícího psaní staví autora či autorku do popředí. Píšeme-li autoetnograficky evokujícím způsobem, znamená to mnohdy naši autorskou zaangažovanost až do takové míry, že se nutně stáváme zranitelnými. V rámci procesu psaní otevřeně zkoumáme své slabosti, popisujeme naše boje a velmi často nabízíme hluboké sebe-reflexivní pohledy na pochybnosti, jež máme o nás samotných a jež nás inspirují k odvážným krokům v rámci osobní transformace. Často tak píšeme o tématech, která jsou i přes dlouhý čas, jenž od skutečné události v našem životě uplynul, stále bolestná a dokážou v nás spustit (a ve čtenářích evokovat) řetězec dosud nezpracovaných emocí.

Jak ovšem poznamenává Carolyn Ellis, skutečná výzva přichází tehdy, uvědomíme-li si, že „píšeme-li autoetnograficky o našich životech, z již samotné definice rovněž píšeme o ... ostatních, s nimiž máme vztahy“ (Ellis, 2009, citováno dle Anderson, Glass-Coffin, 2013: 76). Před publikováním své autoetnografické monografie týkající se zkušenosti s genderovou tranzicí jsem i já byl nucen několikrát sám sobě položit tyto otázky: Jak vysokou cenu jsem ochoten zaplatit za to, že budu otevřeně sdílet svou osobní zkušenost s širší veřejností? Do jaké míry je etické publikovat vlastní příběh, jenž se částečně dotýká i životů druhých, jakými jsou například moji partneři a partnerky ve výzkumu, kolegové a kolegyně, či dohlížející lékaři a lékařky? Do jaké míry mohu důvěřovat tomu, že můj příběh bude pochopen ve smyslu, v němž jsem jej skutečně zamýšlel napsat? Že nebude zneužit? V konečném důsledku by pak moje snaha o zviditelnění tématu, jakým je nebinární identita a genderová nekonformita, nebyla přínosem, ale spíše újmou.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o mou úplně první zkušenost s osobním narativem, zpočátku jsem vůbec netušil, jak se k autoetnografii postavit. Psaní o sobě ke mně přišlo jako další velká výzva: byla to možnost psát o vlastní zkušenosti jiným způsobem, než na jaký jsem byl doposud zvyklý. Realistický úzus, který jsem se tak dlouho snažil jako student naučit, abych svým školitelům a školitelkám dokázal, že umím psát „akademicky“, t. j. neutrálním způsobem o pozorovatelných faktech, jsem měl najednou zcela vědomě porušit – měl jsem se přestat snažit schovávat za hlasy jiných a naopak nabídnout světu vlastní, možná nepřenositelnou zkušenost v textové podobě. Až v průběhu psaní knihy jsem si uvědomil, že v souvislosti s odhalováním vlastní zkušenosti jsem začal zhmotňovat výpověď, která ve mně již dlouho dřímala. Psal jsem o tom, o čem jsem nedokázal veřejně hovořit. Mé psaní tak mělo okamžitý terapeutický přesah. Dokázal jsem ze sebe dostat obsahy, které si již dlouho říkaly o to, aby spatřily světlo světa. Na druhou stranu s postupným odhalováním své nedávno prožité a dosud nezpracované minulosti jsem zároveň cítil silný tlak na to, abych svou otevřenou výpověď nikomu neuškodil. Má snaha o autenticitu byla poznamenána pochybami a obavou nad konečným výsledkem mého psaní. Vydával jsem se do neprobádaného terénu a ztrácel pocit pevné půdy pod nohama. Psaní, které se skrze mne realizovalo, však bylo natolik nutkavé, že jsem se mu musel jednoduše oddat. Při čtení finální verze textu jsem pak sám sebe dostával do úzkých, když jsem si nebyl jistý, zda některé pasáže raději z knihy nevyjmout. Mou snahou v rámci tvořivého procesu psaní bylo zůstat pravdivý a pokud možno se nijak neomezovat v souvislosti s vlastní výpovědí. V závěrečné fázi psaní jsem si však uvědomil, že pokud bych toto pravidlo stoprocentně uplatnil,

výsledkem by byla kniha, která by mohla vyvolat silný odpor, a to zejména mezi ošetřujícími lékaři, s kterými jsem přišel do styku.

Původně jsem chtěl do své knihy začlenit své pochyby vztahující se ke kompetenci některých odborníků a odbornic, s kterými jsem měl možnost v rámci procesu tranzice přijít do kontaktu. Můj obrovský strach z toho, jakou reakci by má upřímnost mohla vyvolat, a obavy z potenciálních následků, jež by mohly mít represivní dopad na zavedenou praxi v rámci slovenské veřejné zdravotní péče, mi značně svazovaly ruce. Po fázi volného psaní „ze srdce“ tedy následovala fáze kritického čtení a nekonečného přepisování, mazání, parafrázování a dalších úprav, které měly za cíl text co nejvíc zbavit konfrontačního náboje. Součástí mé snahy odhalit se byl tedy i značný vnitřní konflikt související s otázkou finálního obsahu textu, který bych byl ochoten veřejnosti nabídnout. Výsledkem byla kniha, která prošla velmi komplikovaným procesem a několika fázemi čtení. Ve zpětném pohledu ji vnímám jako text zachycující osobní zkušenost nezplnomocnění (z angličtiny *disempowerment*), kdy mi strach z následků, jež by v souvislosti s uplatňovanou biomocí a institučním rámcem mohly nastat, nedovolil psát zcela svobodně. Na druhou stranu postup, na jehož principu text vznikl, je téměř zrcadlovým odrazem toho, v jakém stavu jsem se i já sám v souvislosti s procesem tranzice na Slovensku nacházel. Dopad dlouhodobého diagnostického procesu a neustálých kontrol, které jsem vnímal jako očekávání lékařů a lékařek, že je mám o něčem přesvědčit; a má snaha o „dobrovolně-povinné“ získání diagnózy, která byla jedinou možnou cestou k hormonální terapii, měla za následek, že jsem sám sebe postupně začal vnímat jako problém. Následkem neustálého tlaku prostředí jsem nakonec podlehl a přijal roli pacienta, který potřebuje odborný dozor, neboť se vymyká normativním představám supervidujících lékařů o tom, co je duševní zdraví.

Psaní vlastní zkušenosti evokujícím způsobem mi ovšem zároveň umožnilo psát o něčem, co bych zřejmě nedokázal v souvislosti s jinou zvolenou metodou a žánrem veřejně sdílet – můj příběh by musel za mne napsat někdo jiný. Možná bych se, nemít k dispozici právě evokující autoetnografii, ke sdílení své zkušenosti již nikdy nedostal, a můj hlas by tak úplně zapadl. Síla evokující autoetnografie spočívá právě v možnosti vytvořit alternativní narativ, který je výzvou dominantním příběhům a normativním pravdám. Svou jinakostí nabourává tradiční představy, v mém případě tedy i představy o tom, jak je v psychiatrických kruzích vnímán gender a biologické pohlaví a jak odlišně může každý odborník či odbornice přistupovat k trans osobě v závislosti na vlastních limitujících předpokladech.

PSANÍ O SOBĚ A VÝZNAMNÍ DRUŽÍ

V souvislosti s výše popsáním dilematem jsem zároveň řešil otázku, co by na mou osobní výpověď řekli blízcí lidé z mého okolí, které kniha nějakým způsobem zmiňuje, nebo se jich nepřímo dotýká. Přemýšlel jsem, co udělat s výsledným textem, abych měl jistotu, že je má výpověď dostatečně citlivá ke zkoumanému terénu. Vzhledem k tomu, že ve své knize píšu o spolupráci s organizacemi věnujícími se LGBTQ a trans aktivismu na Slovensku, bylo pro mne důležité, abych svou výpověď nikoho neohrozil. Slovenský aktivistický terén je velmi úzký, lidé v něm se navzájem poznají. Snahu o anonymitu v souvislosti se svou prací jsem tedy hned na začátku vyloučil. Psát o reálném terénu ovšem znamenalo riziko, že svou výpověď poodhalím kontext, který se netýkal jen mne samotného a mého působení, ale i mých kolegů a kolegů z organizací, s kterými jsem tou dobou spolupracoval. Otázka, zda

svůj text sdílet se svými výzkumnými partnery a partnerkami ještě předtím, než bude publikován, a dát jim (anebo nedat) tak možnost do něj zasáhnout, se proto pro mne stala zásadní.

Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Každý kontext je odlišný a každá z autorek a autorů k němu přistupuje jedinečným způsobem, zejména po zvážení všech možných dopadů a rizik. V doslovu své knihy nazvané *Last Writes: A Daybook for a Dying Friend* (2007) Laurel Richardson zmiňuje etické dilema, které vstupuje do hry, rozhodneme-li se, že nebudeme psát o sobě jen tak pro sebe, nýbrž s úmyslem náš text publikovat. Podle jejích slov nelze nikdy předem s určitostí odhadnout, jaká bude mít naše publikace důsledky – můžeme se jen maximálně snažit těm negativním předejít tím, že uděláme, co je v našich silách. Jednou z možností, jak sama navrhuje, je dát lidem, o kterých píšeme, přečíst finální výstup, což nutně nemusí zahrnovat možnost text upravit: „Jedná se koneckonců o [naš] příběh“ (Richardson, 2007: 171). S každým naším rozhodnutím se však vždy pojí určitá míra zodpovědnosti, která nás jednoho dne může donutit vypořádat se s následky. V tomto směru především třeba uvažovat o etickém rámci (auto)etnografického reflexivního psaní, které je hluboce osobní a téměř bez výjimky vždy vztahové. Právě z toho důvodu jsem se nakonec i já rozhodl předat svým partnerům a partnerkám ve výzkumu finální verzi rukopisu, aby se stali prvními čtenáři a čtenářkami a navrhli možné úpravy, pokud se jim některé části textu budou zdát příliš kompromitující či nepřijatelné.

Jedna z nich, Nina, se této úlohy chopila velmi zodpovědně. Celou finální verzi důkladně přečetla, opatřila poznámkami a zaslala mi ji zpět i s rozsáhlým dopisem, v němž zmínila své protichůdné pocity, které v ní čtení vyvolalo. Její celkový pocit, jak jsem zjistil po přečtení dopisu, by se dal nazvat zklamáním. Ocenila mou odvahu vyjít ven s osobní zkušeností

nebinárně se identifikujícího člověka procházející genderovou tranzicí na Slovensku, což v mém případě považovala za akt statečnosti (nebo – jak sama napsala – ignoraci, pokud by mne osobně neznala, Wiesner, 2017: 56). Získala však dojem, že své emoce v knize nevyjadřuji tak, jak by se patřilo. Jako bych se snad bál, že o sobě sdělím příliš. Z jejího dopisu jsem došel k závěru, že i přes mou veškerou snahu o autenticitu autoetnografická část mého rukopisu nebyla psána dostatečně evokujícím způsobem.

Po přečtení Ninina dopisu mi nebylo moc do smíchu. Tím, že jsem s ní otevřeně sdílel ještě nepublikovanou verzi své práce, podstoupil jsem tím určité riziko. Na základě pocitů, které ve mně po Ninině kritické reakci přetrvávaly, jsem si uvědomil, jak moc jsem si přál, aby se jí má práce líbila. Nina mi ve svém rozsáhlém dopise dala mnoho podnětů, jak bych mohl svou knihu vylepšit. Jak už jsem zmínil, reflektovala především mnou vynechané emoce jako snahu vyhnout se přílišnému odhalení, a tím i zranění (Wiesner, 2017: 57 – 58). Představa, že bych teď začlenil její návrhy do již existujícího textu a přijal je jako své vlastní, mne nelákala. Měl jsem pocit, že by tím byla zcela popřena autenticita prožitku, kterou jsem se ve své autoetnografii snažil zachytit. Začal jsem si proto pohrávat s jinou myšlenkou, jež mne předtím ještě nikdy nenapadla.

Má osobní zkušenost s pozicí nevědění v rámci spolupracující terapeutické praxe mi umožnila vidět situaci z nového, dosud neznámého pohledu. Pozice nevědění umožňuje v rámci sezení, že konverzace mezi klientem a terapeutem volně plyne. Díky tomu mnohdy ústí v překvapivé a nečekané zvraty. Jednou z podmínek tohoto plynutí je potřeba na straně terapeuta uvědomit si, že není nutné znát vždy předem na všechno odpověď. Není dokonce ani žádoucí být vždy v roli toho, kdo rozhoduje, kterým směrem se vydat. Začal jsem si být jistý, že Ninin kritický hlas musí v knize zaznít bez toho,

aniž bych si jej přisvojoval, a měnil tak text, který byl již jednou napsán, v staronový jednohlasný monolog. Zároveň jsem však vůbec nedokázal předpovědět, jakým způsobem by tento zásah mohl ovlivnit čtenářskou zkušenost. Hledal jsem proto řešení, které by umožnilo oběma hlasům stát se součástí knihy a zároveň využít možnost mé dodatečné reflexe na Ninin komentář, který se v tomto případě stal vlastně jakousi první recenzí rukopisu. Mou snahou bylo zachovat to, jakým způsobem se textová forma v rámci našeho „dialogu“ postupně vyvíjela. Když jsem – okouzlen novým nápadem – oslovil Ninu s dotazem, zda mi dá svolení, abych v knize uveřejnil její dopis a zároveň na něj zareagoval, řekla ano. Zároveň mi však dala najevo, že by bylo bývalo vhodnější, kdybych ji se svým záměrem oslovil ještě předtím, než dopis napsala. Seznámil jsem ji proto s celou situací a vysvětlil jí, že právě její dopis byl inspirací, která mne k nápadu přivedla. Předtím jsem se tímto směrem vůbec nedokázal na situaci podívat!

Ninina reakce byla pro mne pochopitelná. Z jejího pohledu by samozřejmě bývalo bylo příjemnější, pokud by předem věděla, že píše dopis, který bude uveřejněn v knize. Podle jejích slov by jej určitě bývala napsala méně kriticky. S touto reakcí jsem počítal, a proto jsem ji nabídl možnost, aby jej upravila, ačkoliv mi její způsob otevřenosti v dopise přišel velmi výstižný. Zároveň mi však vytkla, že jsem s takovou možností spolupráce přišel až na samotném konci. Věřila tomu, že pokud bych ji s tímto nápadem oslovil v dostatečném předstihu, mohli jsme společně vytvořit text, který by byl výsledkem nás obou. Tím mne přivedla k tomu, abych se zamyslel nad důvody, proč jsem s řešením přišel až poté, co jsem od ní obdržel kritickou reflexi. Při pečlivém zkoumání vlastních motivů, které mne k nabídnutí spolupráce vedly až poté, co již bylo vlastně vše napsáno, jsem si uvědomil, že jedním z dostatečně nereflektovaných důvodů byla má vlastní zranitelnost. S podobnou praxí v rámci procesu

psaní jsem zatím neměl zkušenost. Zřejmě jsem se takové formy spolupráce obával. Děsila mne Ninina inteligence a její schopnosti vidět „až na dno“. Nina pro mne nebyla neutrální osobou. Byla jednou z nejdůležitějších partnerek ve výzkumu, s kterou jsem úzce spolupracoval po dobu několika let. Považoval jsem ji za významného člověka nejen v pracovním, ale i osobním životě. Je také možné, že jsem v dané situaci předem plně nedůvěřoval sám sobě, ani tomu, že bych v rámci takto úzké spolupráce dokázal plně zůstat sám sebou.

Jak nakonec ukazuje i výsledný text (Wiesner, 2017), naše postoje v souvislosti s transgender problematikou a lékařskou péčí na Slovensku se v mnoha ohledech liší. Přesto nyní s odstupem času považuji Nininu reakci za zásadní a uvědomuji si, že právě proto, že se na věc díváme odlišně, by naše spolupráce v rámci spoluvytváření samotného textu mohla být čtenářsky zajímavá a vědecky podnětná. Díky zkušenosti z terapeutické praxe si nyní uvědomuji i to, že již samotné hledání řešení se mohlo odehrávat ve více spolupracujícím rámci. Mohl jsem například namísto již hotového řešení, které jsem Nině vítězoslavně předložil, přijít nejprve s dopisem za ní. Mohl jsem se jí zeptat, zda nevidí nějaký způsob, jenž by dal oběma hlasům v knize vyniknout. Ninin kritický pohled na věc je pro mne inspirující zejména v souvislosti s budoucím výzkumem a vede mne k otázce, kterou blíže rozpracovává již spolupracující a reciproční etnografie (Lassiter, 2005)⁶: jak jiné by mohly být naše práce, pokud bychom v nich dali našim partnerům a partnerkám ve výzkumu více hlasu a poskytli jim více prostoru pro spolupráci a spoluvytváření výstupů, jakým je právě i výsledná monografie? (Wiesner, 2007: 111)

6 Ačkoliv je metafora dialogu v rámci spolupracující antropologie již bohatě rozvíjena v souvislosti s více dialogickým stylem psaní, Lassiter upozorňuje na skutečnost, že ne vždy je tento postoj uplatňován zároveň i pokud jde o čtení a interpretaci finálního textu (Lassiter, 2005: 3 – 14).

Existuje celá řada způsobů, jak v rámci autoetnografického psaní aplikovat spolupracující přístup. Carolyn Ellis a Art Bochner využili například tzv. spoluvytvářené vyprávění (*co-constructed narratives*). Poté, co se v rámci jejich vztahu Carolyn rozhodla podstoupit potrat, o tom každý sám za sebe napsal vlastní příběh. Příběhy si pak mezi sebou vzájemně dali přečíst a následně společně diskutovali o své osobní zkušenosti, již jim tato těžká událost přinesla do života (Ellis, Bochner, 1992 citováno dle Anderson, Glass-Coffin, 2013: 70).

Vrátím-li se ke své zkušenosti se sdílením rukopisu, Nina nakonec dala souhlas k tomu, abych začlenil vybrané části jejího dopisu do souvisejících kapitol svého textu, na něž reagovala. Souhlasila též s tím, že k těmto reflexím připojím dodatečně své vlastní komentáře. Výsledná kniha tak nakonec dostala novou podobu: do mého původního jednohlasného formátu, jenž byl psán reflexivním jazykem, byl přidán nový „dialog“ mezi její reflexí mého osobního příběhu a mou reakcí na její čtení. Tato finální meta-reflexivita, kterou jsem nakonec ve své monografii využil, se ukázala být čtenářsky srozumitelnou, ačkoliv jsem se ze začátku obával, že kniha bude pro běžné čtení příliš komplikovaná. Naše spolupráce, přestože se odvíjela výhradně ve fázi post-produkce, nakonec vedla k obohacení textu o naše rozdílné pohledy na konkrétní pasáže textu a umožnila tak každému čtenáři a čtenářce získat širší představu o tom, jakým způsobem lze na dané situaci nahlížet.

Jak jsem si později uvědomil, intuitivně jsem se v rámci aplikování spolupracujícího přístupu v rukopisu dotkl modelu krystalizace, aniž bych jej ovšem vědomě rozvíjel. Tento model vysvětluje Laurel Richardson v knize *Travels with Ernest*:

Crossing the Literary / Sociological Divide, kterou napsala společně se svým manželem Ernestem (Richardson, Lockridge, 2004). Jejich spolupráce vypadala tak, že vzájemně našli způsob, jenž „etí každý hlas jako oddělený a odlišný, zkoumá hranice pozorování a představivosti, svědectví a převyprávění, paměti a uchovávání vzpomínek, [což] potvrzuje hodnotu krystalizace“ (Richardson, St. Pierre, 2005: 963). Zde zmíněná krystalizace je způsob, jakým Richardson dekonstruuje tradiční metodologickou triangulaci. Metodologickou triangulací mám na mysli tzv.:

[...] přesvědčení, že užití různých technik s různými přednostmi a omezeními umožňuje křížovou validaci závěrů, která je provedena jejich porovnáváním za použití dat shromážděných odlišnými způsoby. (Dewalt, Dewalt, 2002: 102)

Tradiční triangulace v rámci kvalitativního výzkumu vychází z předpokladu, že existuje nějaký „pevný bod“, který je možno metodologicky zkoumat z více perspektiv, abychom dosáhli vyšší validity našich zjištění – obvykle třemi metodami (Richardson, St. Pierre, 2005: 963). Richardson ovšem v rámci postmoderního myšlení problematizuje skutečnost, že by úhly pohledu, jakým lze zkoumanou situaci nahlížet, byly pouze tři. Podle jejího názoru je jich mnohem více, než nabízejí naše tři nejběžnější tradiční metodologické postupy (dotazník, rozhovor, zúčastněné pozorování). Namísto triangulace proto autorka přichází s konceptem krystalizace, kdy základem není představa tvaru o třech stranách, jenž by se dal nahlížet pouze z těchto tří stran, nýbrž krystal, který má nespočet světelných ploch, a proto jej lze nahlížet z nespočtu množství perspektiv.

Carolyn Ellis, průkopnice evokující autoetnografie, rovněž poukazuje na limity validity v souvislosti s objektivitou, když

vysvětluje, že „jazyk není transparentní a neexistuje jednotné měřítko pravdy“ (Ellis, Bochner, 2000: 751). Validita jakožto objektivní hodnocení pravdivosti našich zjištění je proto z postmoderní perspektivy zpochybnitelná. Spolupracující přístup, který nabízí více úhlů pohledu na jeden výzkumný problém či otázku, tak ukazuje, že hledaná pravda je vždy jen částečná:

Krystalizace [...] dekonstruuje tradiční ideu „validity“; cítíme, jak zde neexistuje jednotná pravda, a vidíme, jak texty validují samy sebe. Krystalizace nám poskytuje hlubší, komplexní a zcela částečné porozumění tématu. Paradoxně víme více a pochybujeme o tom, co víme. (Richardson, St. Pierre, 2005: 963)

VYUŽITELNOST EMOCIONÁLNÍCH DAT A TERAPEUTICKÝ PŘESAH V (AUTO)ETNOGRAFII

Je zcela možné, že se ve světě etnografie i přes velké množství dat, s nimiž jakožto výzkumníci a výzkumnice pracujeme, nachází mnohem větší množství dat, s nimiž se pracovat obáváme. Přitom jsou to data nejen nesmírně zajímavá, pro některé situace (například nevíme-li si rady) jsou dokonce klíčem k jejich řešení. Mám tím na mysli tak zvaná data „emocionální“⁷ (St. Pierre, 1997), jež nemají klasickou empirickou povahu. Jedná se o data, která jsou ukryta v našich terénních

⁷ St. Pierre (1997) kromě emocionálních dat uvádí zároveň i tzv. data snová, smyslová či smyslná (*sensual*), odezvy (*response*) a paměťová (St. Pierre, 1995). Z jejího výčtu se odvolávám na emocionální data jako na souhrnný termín, neboť se domnívám, že má s ostatními termíny mnoho společného a je největším kontrastem v protikladu k tradičnímu typu empirických pozorovatelných dat, s kterými tradiční metodologie v rámci společenských věd pracuje nejčastěji.

či osobních denících jako vlastní reflexe situací. Ačkoliv tato data měla značný vliv na to, jakým způsobem se utvářelo naše chápání výzkumné otázky a konstrukce antropologické znalosti, málokdy je máme za cíl zprostředkovat čtenářům a čtenářkám, či je jiným způsobem po odchodu z terénu zveřejnit. Pro svoji povahu bývají totiž považována za neobjektivní, neboť jsou psaná v první osobě. Jsou jen stěží ověřitelná a mohou být doslova tabu, věnují-li se událostem či pocitům, které jsou hraniční, konfliktní, extrémně odhalující, či příliš citlivé. Reflexivní psaní, evokující autoetnografie nebo CAP etnografie jsou vhodnými postmoderními nástroji či žánry, jak s emocionálními daty pracovat. Například v rámci hledání odpovědí na etické dilema vzniklé v terénu; při popisu silných smyslových, tělesných či transformujících zážitků; anebo při uvíznutí na (jen zdánlivě) mrtvém bodě. Emocionální data nemají jednoznačný empirický status. Nebyla zachycena v terénu za použití tradičních metod (rozhovor, zúčastněné pozorování). Jsou však součástí reflexivního procesu psaní, při kterém význam vzniká až v jeho rámci jako proces (sebe)objevování. Význam je tedy součástí praxe psaní, je s ním bezprostředně spjat. V tomto smyslu význam, výsledný text a samotný proces psaní od sebe není možné oddělit. Autor či autorka tak v podstatě objevuje sama či samu sebe skrze kreativní proces, a tím objevuje i svůj zkoumaný „terén“.

Psaní o intenzivní zkušenosti či silně emocionálním prožitku může mít též silný terapeutický dopad. Na potenciální terapeutický přesah v souvislosti s procesem psaní a zaznamenávání svých emocí spojených s umíráním své blízké přítelkyně upozorňuje i Laurel Richardson (2007: 170). Narativní terapie, která přímo vychází z analogie textu, vnímá psaní a řeč jako dva odlišné způsoby exprese, jež mají zároveň odlišný proces. Na rozdíl od mluveného slova psaní umožňuje časový odstup, promyšlené uspořádání myšlenek, jazykových

zdrojů a jejich vzájemných vztahů (Chafe citováno dle White, Epston, 1990: 37). Proces psaní však v sobě zahrnuje i moment překvapení – jedná se zároveň o vytváření významu, jenž s kreativním procesem úzce souvisí. Postmoderní terapeutické směry v podstatě chápou výraz (*expression*) jako něco, co významu (*meaning*) předchází (Andersen, 2007: 89). Kreativní a terapeutické psaní proto nelze od sebe jednoduše oddělit – každé kreativní psaní může mít terapeutický dopad (Bolton, 1999: 13). Zrovna tak platí i skutečnost, že je-li naším cílem terapeutický efekt, pak by proces psaní měl být založen na důvěře v sebe a vlastní schopnosti bez snahy o konkrétní výsledek, jenž by kopíroval pravidelný tvar či formát. Terapeutické psaní vychází z předpokladu, že moderní svět se nám snažil vnutit představu o tom, že náš život by měl být dokonalým příběhem. Gillie Bolton naproti tomu tvrdí, že je to přesně naopak – naše životy jsou „mimořádně chaotické“, odehrává se v nich bezpočet příběhů „bez jasných začátků a konců“. Psaní, které reflektuje naši zkušenost, tedy může být stejným způsobem vícevrstvé, nejasné, fragmentované či „beztvaré“ (Bolton, 1999: 20).

Prostřednictvím vlastní autoetnografické zkušenosti dnes vidím, že mi umožnila popsat určitý aspekt vlastního prožívání, který souvisel s mou osobní jinakostí. Ačkoliv jsem jej já sám nebyl v době psaní knihy plně schopný reflektovat, v textu je do značné míry promítnut můj převládající strach z přijetí vlastní odlišnosti i chybějící vědomí sebe sama. Mezi řádky je jasně cítit, že autor vlastně vůbec netuší, kým je. To, co jsem v době psaní knihy považoval za její slabinu, tj. neschopnost nahlédnout svou zkušenost tranzice s odstupem, dnes považuji za její jedinečnost – jak jinak by se dal právě tento obraz zachytit než autentickou výpovědí člověka, jenž je v důsledku neustálého dozoru psychiatrů a procesu patologizace vlastní odlišnosti sžírán pochyby o sobě samém? Skrze autoetnografické reflexivní

psaní jsem byl schopen přijmout fragmenty vlastní minulosti. Psaní osobního narativu a jeho opětovné čtení mi umožnilo pozorovat s jistým odstupem, jehož jsem jinak nebyl schopný, svůj vlastní proces transformace a stávání se novým „já“. Proces mi umožnil překročit propast ticha: sdělit světu svou intimní zkušenost a poté ji skrze vlastní čtení přijmout jako svůj alternativní narativ – nově objevený aspekt vlastního bytí, jenž se stal součástí mého vícevrstvého sebeobrazu. Prostřednictvím autoetnografie jsem mohl nahlédnout, kde se v rámci svého příběhu zbavuji vlastní moci. Celý proces se tak pro mne stal určitým přechodovým rituálem. Pomalu jsem si začal uvědomovat sílu slov, jsou-li vědomě vyřčena, a zároveň jejich ničivý dopad, jsou-li potlačena (Cline, 2012: 3).

Ke vztahu terapie a etnografie, respektive autoetnografie, Carolyn Ellis podotýká: „Ačkoli terapie nemusí být hlavním cílem našeho výzkumu, často je užitečným výsledkem dobrého psaní“ (Ellis, Bochner, 2000: 754). V tomto směru jsou tedy obě oblasti propojené. Na rozdíl od světa terapie, kde většina terapeutů a terapeutek má možnost osobních supervizí, však málokterý výzkumník či výzkumnice řeší obsah svých etických či osobních dilemat otevřeně se svým supervizorem či supervizorkou. Tato stránka je v rámci společensko-vědního výzkumu jednoznačně zanedbávána, přestože se jedná o oblast psychicky náročnou, v rámci některých terénů dokonce kritickou. Mou snahou zde ovšem není poukázat na skutečnost, že bychom jakožto etnografové a etnografky potřebovali v rámci svých terénních výzkumů terapeutickou podporu, i když i tomuto tématu se současná etnografie již věnuje. Důkazem toho je popularita praxe zvané *mindfulness*, která je častokrát nabízena výzkumníkům a výzkumnicím jako svépomocný způsob, jak trénovat schopnost navrátit se k vnitřnímu středu, naslouchání či empatii, a také jak být lépe ve spojení s vlastní tělesnou zkušeností, která je často reakcí na náš dlouhodobý

pobyt v terénu (Basi, 2016). Není mým cílem ani naznačit, že bychom jako etnografové a etnografky v rámci terénu dělali terapii (i když někteří z nás se tak určitě někdy cítili). Art Bochner v tomto směru s jistou nadsázkou poznamenává: „Terapeutický výcvik by měl pravděpodobně být podmínkou k tomu, aby se člověk mohl stát etnografem“ (Ellis, Bochner, 2000: 754). Mou snahou je především poukázat na podobnosti obou oblastí, které se v mnohém vzájemně překrývají, a mohou tak být přenositelné do jiného výzkumného prostředí. V rámci etnografického výzkumu se jako etnografové a etnografky neobejdeme bez práce na nás samotných, která je o to více akcentována, pracujeme-li v citlivém terénu, anebo aplikujeme-li metody, jejichž charakter může mít (žádoucí i nežádoucí) terapeutický přesah. Jedná se především o konverzační metody, jako jsou narativní či biografická interview, orální historie, zúčastněné pozorování v náročném terénu a mnohé další postupy aplikované v rámci spolupracujícího přístupu a angažovaného výzkumu.

SLOVO NA ZÁVĚR: OD POPISU KE KOMUNIKACI

Ve svém textu jsem se zaměřil na prozkoumání filosofického kontextu, který se pojí s postmoderním obratem v sociálních vědách, jenž se v rámci výzkumu dotýká nás všech. Inspirován zkušeností se spolupracujícím přístupem a narativní praxí v postmoderních terapeutických směrech jsem se snažil najít průsečíky, které mohou být významné i pro etnografický terén. Těžiště těchto společných linií vidím především v pozici nevědění, zaměření se na proces na rozdíl od obsahu (sběru dat) a v přístupu k jazyku a textu jako k dialogu, jenž (spolu) vytváří nové významy prostřednictvím kreativního procesu. Narativní praxe a analogie textu nám umožňuje identifikovat

dominantní příběhy, v nichž se zbavujeme moci nad vlastním životem; vědomě do nich vstoupit a převyprávět je. Namísto zaměření se na s odstupem pozorovaná fakta, která postrádají plnost lidské reálné zkušenosti, jež je vždy jistým způsobem vtělená a smyslová, postmoderní přístupy k psaní v rámci spolupracující (auto)etnografie umožňují dát prostor datům, která nemají jednoznačný empirický status. Osobní narativy popisující reálné tělesné prožitky, jako je zkušenost genderové tranzice, porodu, intenzivního prožitku učení se bojovému umění, meditativní praxe, či jógy, mají schopnost evokovat ve čtenářích a čtenářkách podobné pocity na základě principu tzv. sympatetické rezonance (Anderson, 2001). V tomto ohledu může terapeutický přesah procesu psaní jednotlivce zahrnovat i samotné čtenáře a čtenářky, kteří se čteným textem emočně rezonují.

Postmoderní spolupracující a narativní přístup v terapii a mé zkušenosti z praxe ovlivnily způsob, jakým dnes nahlížím na tradiční metodologické postupy v kvalitativním výzkumu. Tak jako je ústředním bodem postmoderního kvalitativního zkoumání text, v centru zájmu mnoha postmoderních terapeutických škol stojí konverzace zaměřená na hledání nových možností. Postmoderní myšlení nepovažuje jazyk za neutrální nástroj komunikace: „Ať již aplikujeme jazyk na sebe nebo na svět, vždy dochází k úniku, nepřesnosti, neurčitosti“ (Ellis, Bochner, 2000: 747). Terapeut anebo etnograf tak nepřichází s řešením či odhalením pravdy a nesdíluje jej klientovi anebo čtenáři na základě jeho pozorování. Podobně jako v rámci kreativního procesu psaní význam a smysl vzniká až v rámci přímého tvůrčího procesu spolupráce, to znamená přímo v konverzaci, která se děje prostřednictvím jazyka nebo textu. Oba přístupy, obě metody se tedy soustředí na proces, v němž je význam (spolu)vytvářen, (spolu)objevován, nikoli na předem daný obsah.

Výsledkem krize reprezentace a literárního obratu v antropologii je postmoderní uvažování o metodách a přístupu k nim, což v rámci etnografické esejistiky uvolňuje výzkumníky a výzkumnice v možnostech jak pracovat se svými daty. Máme nyní k dispozici mnohem více žánrů a formátů psaní než jen tradiční realistický úzus převzatý z exaktních věd. Krize reprezentace přinesla, slovy Arta Bochnera, potřebu „radikální transformace cílů naší práce – od popisu ke komunikaci“ (Ellis, Bochner, 2000: 748). Problematizace tradičních metodologických postupů a formátu psaní z postmoderní perspektivy nám umožňuje otevřít se novým možnostem jak přesáhnout jejich limity. Zmíněné přístupy jsou inspirující zejména z toho důvodu, že ačkoliv jsou CAP žánr a evokující autoetnografie dnes v souvislosti s rozvojem reflexivního způsobu psaní považovány za další z validních možností etnografické esejistiky, před zhruba dvaceti lety tomu tak ještě nebylo. Pro objevení a uznání přínosu těchto přístupů bylo potřeba kreativně, nicméně v rámci důsledné reflexe přistoupit k hledání nových možností jak překročit stín tradičních uznávaných metod. Zde především spatřuji výzvu současnému akademickému myšlení: to, co je považováno za vědecky hodnotné, nemusí být nutně v souladu s kritickými a mnohdy limitujícími pravidly opírajícími se o zkušenost garantovanou léty praxe. Inovativně aplikované postupy, které nás skrze nově objevující se dilema nutí k důslednému zamyšlení, na základě jakých přesvědčení skutečně uplatňujeme naučené metody, nás mnohdy mohou dovést do bodu krize. V takových chvílích je třeba reflektovat, zda jsou naše metodologické postupy v souladu s etickými rámci, které nastoluje nejen procesuální etika vázaná na náš obor, ale i denní etika praxe, v níž se jako výzkumníci a výzkumnice, ale především my jako lidé neustále pohybujeme. Tento terén, jenž je pro nás jistým druhem společenství a my jeho součástí, totiž nelze brát jako danost – je třeba o něj neustále pečovat.

LITERATURA

- ANDERSEN, T. (2007). Human Participating: Human “Being“ Is the Step for Human “Becoming“ in the Next Step. In: H. Anderson, D. Gehart (Eds.), *Collaborative Therapy: Relationships and Conversations that make a Difference*, New York, London: Routledge, 81-93.
- ANDERSON, H. (2009). *Konverzace, jazyk a jejich možnosti: Postmoderní přístup k terapii*. Brno: NC Publishing.
- ANDERSON, R. (2001). Embodied writing and reflections on embodiment. *Journal of Transpersonal Psychology*, 33(2), 83-98.
- ANDERSON, L., GLASS-COFFIN, B. (2013). I Learn by Going: Autoethnographic Modes of Inquiry. In: S. Holman Jones, T. E. Adams, C. Ellis (Eds.), *Handbook of Autoethnography*, London, New York: Routledge, 57-83.
- BASI, T. (2016). Mindfulness and Ethnography. *LSE Blog of Researching Sociology*, Dec, 1st. Dostupné online: <https://blogs.lse.ac.uk/researchingsociology/2016/12/01/mindfulness-and-ethnography/>
- BERG, I. K., SZABÓ, P. (2005). *Brief Coaching for Lasting Solutions*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- BOCHNER, A. P., ELLIS, C. (2016). *Evocative Autoethnography: Writing Lives and Telling Stories*. New York, London: Routledge.
- BOLTON, G. (1999). *Therapeutic Potential of Creative Writing: Writing Myself*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- CLIFFORD, J. (1986). Introduction: Partial Truths. In: J. Clifford, G. E. Marcus (Eds.), *Writing Culture: The Poetics and Politics*

of Ethnography. Berkeley. Los Angeles, London: University of California Press, 2-26.

CLINE, T. C. (2012). When Language Lies: Truth, Silence, and Codes of Deception. *The Qualitative Report*, 17(30), 1-6. Dostupné online: <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol17/iss30/3>.

DE LAINE, M. (2000). *Fieldwork, Participation, and Practice: Ethics and Dilemmas in Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

DENSHIRE, S. (2013). Autoethnography. *Sociopedia. isa*, DOI: 10.1177/205684601351

DENZIN, N. K. (1997). *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

DEWALT, K. M., DEWALT, B. R. (2002). *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

ELLIS, C., BOCHNER, A. P. (2000). Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject. In: N. Denzin, Y. Lincoln (Eds.), *The Handbook of Qualitative Research, Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, 733-768.

FRASER, N., NICHOLSON, L. J. (1990). Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism. In: L. J. Nicholson (Eds.), *Feminism / Postmodernism*. New York, London: Routledge, 19-38.

GEERTZ, C. (1990). *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford, California: Stanford University Press.

GIBBINS, J. R., REIMER, B. (1999). *The Politics of Postmodernity: An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

KOTTLER, J., CARLSON, J. (2006). *Nezdařená terapie*. Praha: Portál.

LASSITER, L. E. (2005). *The Chicago Guide to Collaborative Ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.

LYOTARD, J. F. (2001). The Postmodern Condition. In: S. Seidman, J. C. Alexander (Eds.), *The New Social Theory Reader*. London, New York: Routledge, 166-175.

RABINOW, P. (1978). *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Berkeley: University of California Press.

RICHARDSON, L. (2007). *Last Writes: A Daybook for a Dying Friend*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, Inc.

RICHARSON, L., LOCKRIDGE, E. (2004). *Travels with Ernest: Crossing the Literary / Sociological Divide*. Walnut Creek, CA: AltaMira.

RICHARDSON, L., ST. PIERRE, E. (2005). Writing: A Method of Inquiry. In: N. Denzin, Y. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 959-978.

RUBY, J. (Eds.) (1982). *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

ST. PIERRE, E. (1995). *Arts of Existence: The Construction of Subjectivity in Older, White Southern Women*. Unpublished doctoral dissertation, Columbus, OH: Ohio State University.

ST. PIERRE, E. (1997). Methodology in the fold and the irruption of transgressive data. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 10(2): 175-189.

THOMPSON, P., BORNAT, J. (2017). *The Voice of the Past: Oral History. Fourth Edition*. New York: Oxford University Press.

VAN MAANEN, J. (2011). *Tales of the Field: On Writing Ethnography. Second Edition*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

WHITE, M., EPSTON, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York, London: W. W. Norton & Company.

WIESNER, A. (2017). *Jediná jistota je změna: autoetnografie na transgender téma*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV.

AUTORI

VLADIMÍR BAHNA sa dlhodobo venuje kognitívnemu prístupu pri štúdiu kultúrnych a sociálnych javov. Vo svojej dizertačnej práci sa zaoberal mechanizmami vzniku a šírenia príbehov o stretnutiach s nadprirodzenými javmi, kde spájal poznatky z oblasti psychológie autobiografických spomienok a klasický etnografický výskum. V rokoch 2011 – 2014 bol členom projektu Laboratorium pro experimentální výzkum náboženství, ktorého cieľom bolo vzdelávať bádateľov z humanitných a sociálnych vied pri používaní experimentálnych metód, metodologickej integrácie a inovácie pri skúmaní náboženského správania a viery. V rámci tohto projektu sa venoval skúmaniu vplyvu synchronizácie na formovanie sociálnych väzieb a na kooperáciu a tiež vplyvu emócie hnusu na rituálne správanie. V súčasnosti sa venuje kognitívnemu a evolučnému prístupu pri vysvetlení úspešnosti konšpiračných teórií.

Viac informácií: <https://uesa.sav.sk/?q=sk/vladimir-bahna-mgr-phd>
ORCID ID: 0000-0002-1809-8283

LUBICA VOLANSKÁ sa témou fungovania organizácií zaoberala v rámci projektov FOROST (Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa, konkrétne na Ludwig-Maximilians-Universität v Mníchove na Institut für Volkskunde/ Europäische Ethnologie). Skúmala témy súvisiace s fokusom projektov Každodenná kultúra v socializme: Praktiky a stratégie každodenného života v socialistických krajinách a jej dôsledky pre transformáciu (2001 – 2003) a Dedičstvo socialistickej každodennosti: sociálne siete a dôvera v postsocializme (2003 – 2005), konkrétne vzťah k zamestnaniu a zamestnávateľom, fungovanie firemného prostredia v danom období, ako aj prepojenosť práce a rodinného života. Zároveň v súčasnosti externe spolupracuje s Centrom pre tradičnú ľudovú kultúru pri SEU-Ku, ktoré je zodpovedné za agendu spojenú s ochranou nehmotného kultúrneho dedičstva a implementáciou UNESCO Dohovoru o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva v Slovenskej republike.

Viac informácií: <https://uesa.sav.sk/?q=sk/lubica-volanska-herzanova-mgr-phd>
ORCID ID: 0000-0003-3267-5240

AUTHORS

ADAM WIESNER sa dlhodobo venuje téme rodovej nekonformity, reflexívnemu písaniu a autoetnografii. V roku 2017 vydal monografiu *Jediná jistota je změna: autoetnografie na transgender téma* (Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV), ktorá autoetnograficky spracováva tému rodovej tranzície z pohľadu človeka, ktorý sa identifikuje ako non-binary. Okrem svojho akademického pôsobenia sa tiež venuje koučingu a terapeutickému praxi zameranej na riešenie (solution-focused). Záujem o tému postmoderných terapeutických smerov z odborného aj praktického hľadiska ho vedie k hľadaniu možností, ako uplatňovať princípy spolupracujúceho a naratívneho prístupu v terapii, výskume a písaní zároveň.

Viac informácií: <https://uesa.sav.sk/?q=sk/adam-wiesner-mgr-phd>
ORCID ID: 0000-0001-8071-2961

VLADIMÍR BAHNA has long been dealing with the cognitive approach to the study of cultural and social phenomena. In his doctoral thesis, he explored the mechanism of origin and dissemination of stories on encounters with supernatural phenomena, where he combined knowledge on psychology, autobiographical memories and traditional ethnographic research. In 2011–2014, he was member of the Laboratory for Experimental Research of Religion project, the aim of which was to educate researchers from humanities and social sciences in the use of experimental methods, methodological integration and innovation in the study of religious behaviour and faith. Under this project, he examined the impacts of synchronisation on the formation of social ties and cooperation, as well as the effects of the disgust emotion on ritual behaviour. He also currently deals with the cognitive and evolutionary approach to explaining the success of conspiracy theories.

More details: <https://uesa.sav.sk/?q=en/vladimir-bahna-mgr-phd>
ORCID ID: 0000-0002-1809-8283

LUBICA VOLANSKÁ has been dealing with the functioning of organisations under FOROST projects (Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa, konkrétne na Ludwig-Maximilians-Universität in München at the Institut für Volkskunde/Europäische Ethnologie). She has been studying themes related to the focus of the projects Everyday Culture in Socialism: Daily Life Practices and Strategies in Socialist Countries and Their Impacts on Transformation (2001 – 2003) and Heritage of the Socialist Daily Life: Social Networks and Confidence in Post-Socialism (2003 – 2005), namely the relationship to employment and employers, functioning of the corporate environment in the given period, as well as links between work and family life. She is currently collaborating on an external basis with the Traditional Folk Culture Centre at SLUK, which is an organisation responsible for the agenda of intangible cultural heritage protection and implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Slovak Republic.

More details: [https://uesa.sav.sk/?q=en/
lubica-volanska-herzanova-mgr-phd](https://uesa.sav.sk/?q=en/lubica-volanska-herzanova-mgr-phd)
ORCID ID: 0000-0003-3267-5240

ADAM WIESNER has long been dealing with gender non-conformity, reflexive writing and autoethnography. In 2017, he published the monograph *Jediná jistota je změna: autoetnografie na transgender téma (The Only Certainty is Change: Autoethnography on Transgender Themes*, Bratislava: VEDA, Institute of Ethnology SAS), which analyses, in the form of autoethnography, gender transition from the point of view of a person who identifies themselves as non-binary. Along with his academic work, he is also active in the field of coaching and solution-focused therapeutic practice. His interest in the exploration of postmodern therapeutic currents from the expert and practical perspective brings him to the search of possibilities of applying the principles of collaborative and narrative approach in therapy, research and writing.

More details: [https://uesa.sav.sk/?q=en/
adam-wiesner-mgr-phd](https://uesa.sav.sk/?q=en/adam-wiesner-mgr-phd)
ORCID ID: 0000-0001-8071-2961